

Pagsasalin, Bilang Kumpas Ekokritiko

Christian Jil R. Benitez

Katuwang na Patnugot

Mula ang salitang *kalikasan* sa *likás*, na pinakahuhulugan ng *UP Diksiyonaryong Filipino (UPDF)* bilang “walang halò o hindi naaapektuhan ng kahit ano,” ang “hindi artipisyal o hindi pinag-aralan.” Ilan sa mga talâng kasingkahulugan nito ang *bukál* at *naturál*, na nakakapagpatibay sa pagiging salin nga ng salitang *kalikasan* sa Ingles na *nature*. Sa ganitong paraan, animo *likás* din ang mga pagpapahalagang ito sa mga nasabing salita.

Subalit, sa kabilang banda, hindi pawang *likás* ang mga pagpapahalagang ito ng salita: mula pa lamang sa pagtulos ni Ferdinand de Saussure sa arbitraryong relasyon sa pagitan ng pantukoy (o signifier) at tinutukoy (signified), hanggang sa pagtukoy ni Jacques Derrida sa gumaganang *differánce* sa mga salita o ang mga namamagitang panahon at espasyon sa mga ito, mahihinuha nating maaaring masinsin pa ang pag-iisip hinggil sa mga nabanggit nang salita. Sa gayon, madadalumat ang waring pagiging *likás* na ito ng mga pagpapahalaga upang mailahad ang mga ito sa panibagong pagtataya.

Sa ganang ito nagiging kritikal ang pagbaling sa homograpo ng *likás*: ang *likas*, na pinakahuhulugan ng *UPDF* bilang “paglilipat ng tao mulang mapanganib na pook tungong ligtas at pansamantalang tirahan,” kung kaya ang *likás* din ang “tao, hayop, o haláman na hindi taal sa isang pook.” Sa ibang salita, mahihiwatigan sa *likas* ang wari salungat ng *likás*, sapagkat sa una pala ang hindi bukal, ang hindi natural, bilang bagay na inilipat mula sa mapanganib tungong ligtas.

Bagaman sa isang banda, maaaring makaalpas sa wari kasalungatang ito ng mga pakahulugan ng homograpo, sa pagsasalalay ng panahon: mapag-uugnay kaya ang *likás* at *likas*, sa pagtatayang naari ang una alinsunod sa pamamanahon ng huli? Sa ibang salita, masasabing bukal ang isang bagay sa gana rin lamang ng pananahan ng isang nailipat na bagay? Na *likas* din lamang sa isang banda ang kinalaunang *likás*?

Sa pagsasalalay sa palatayang ito, nagiging higit na makahulugan ang gawain ng pagsasalin: bilang kilos na tinutulos ng *UPDF* ng “paglipat mula sa isang sisidlan tungo sa iba,” ito samakatuwid ang pagkakataon ng pagpapakilala ng mga bagay upang kinalaunan maging bukal na bahagi—sa kasong ito, ang mga salita, ang mga pantukoy at mga tinutukoy, upang sa gayon maging kabahagi ng wika. Sa madaling sabi, maaari sa kumpas ng pagsasalin ang pagkakataong mapagpalikas, sa parehong kahulugan nito ng mapagpalipat at mapagpabukal. Dito matutulos ang isang pagpapahalaga: ang pagsasalin ay kumpas na ekokritiko, o gawaing mapagsasalalay sa ekolohiya ng wika.

Sa nasabing pagpapahalaga, kritikal na mapagtuonan ang pagbanggit sa *ekolohiya*: sapagkat bilang pinakahuhulugan ng *UPDF* na “ugnayan ng mga buhay na organismo sa sariling kaligiran at sa isa’t isa,” ipinapahiwatig ang pagpapalagay sa wika bilang buhay ring organismo. At paanong hindi matatanggihan ang ganitong pagtataya: hindi ba tulad kung paano lumalaki ang isang hayop, o yumayabong ang isang halaman, kumikilos din ang wika tungo sa mga ganitong pagbabago, mga palalim na paglago, sa kung papaano nito isinasangkot ang mga salitang maaaring likas sa isang panahon, na maaaring maari din bilang likás sa paglaon? Kaya nga sa isang banda, inaaring ekokritikal ang gawain ng pagsasalin, sapagkat sa pamamagitan nito, napagkakalooban ng pagkakataon ang nilalang na tinatawag nating wika upang mapalaan ang buhay nito.

Ito ang ekokritikong pasya ng kasalukuyang isyu ng *Katipunan* sa pagsasalin nito ng mga salitang sangkot sa diskursong ekokritiko sa wikang Filipino, bilang tangkang pagpapayabong sa isang banda ng nasabing wika. Sa sanaysay halimbawa ni Paz Verdades hinggil sa mga pagpuputol ng puno sa Lungsod Naga, isinasalin bilang *risoma* ang terminong *rhizome*, ang tangkay ng halaman na nakalapat o nakapailalim sa lupa at kung saan maaaring tumubo ang mga ugat at buko nito, na ginagamit na imahen nina Gilles Deleuze at Félix Guattari sa pagtukoy sa isang pag-iisip na hindi linyal at herarkiko sa pamamaraan nito. Sa nasabing pagsasalin tungo sa *risoma*, nagiging kritikal ang pagbaling ng paglipas sa wikang Kastila, bilang tagapamagitan tungo sa wikang Filipino nang sa gayon, mapanatili sa isang banda ang pagiging nakikilala ng isinaling salita habang alinsabay na ipinakikilala rin ito sa wikang Filipino.

Parehong pamamaraan ang masasabi sa pagsasalin bilang *trope* sa *trope* ni Isa Lacuna, sa kanyang sanaysay hinggil sa Virgen del Rosario at Bernardo Carpio, at kanilang kaugnayan sa bagyo. Sa isang banda, maaaring isalin ang *trope* bilang *tayutay*, na pinakahuhulugan ng *UPDF* bilang “hindi literal na paraan upang mapaigting ang bisà ng kahulugan.” Subalit, higit pa sa pampanitikang halaga nito, kritikal ding maisalalay ang *trope* sa diskursong

heograpiko: sa gana ng etimolohikong ugat ng *trope*, matalik itong kakawing sa *tropics*, na tumutukoy sa bahagi ng daigdig na malapit sa ekwador, na higit na nakararanas ng sinag ng araw. Sa araling kritikal, mahalagang tinuturo ng *tropics* ang bahagi rin ng daigdig na kalimitang sinasakop alinsunod sa dalawang karaniwang kadahilanan: ang pagnanasa dito, sa paghaharaya dito bilang paraiso; at ang pagmamalasakit dito, sa pagpapalagay dito bilang primitibo. Dito nagiging kritikal ang pagtataya sa *sáling tropo*, sapagkat nauulinig dito ang mga nabanggit na kakawingan ng mga pagpapahalaga.

Subalit hindi pawang pagpapadaloy ng mga isasaling salita sa Kastila ang ginagawa upang makatungo sa Filipino. Sa sanaysay ni Alvin Yapan hinggil sa pagbabago ng mga pagtataya hinggil sa sakuna sa pamamagitan ng mga panitikang salimbibig at pasulat, sa halip na isalin ang Ingles na *disaster* sa pamamagitan ng Kastilang *disastre*, o sa direktang pagsasalin sa *disaster* sa taal na *sakuna*, pawang pinananatili ang orihinal, at isinasaalang-alang ito bilang kabahagi ng wikang Filipino. Sapagkat bukod pa sa matalas na pag-iiba ng sanaysay sa *disaster* mula sa *sakuna*, pinanatili rin ang *disaster* bilang pagdiriin sa patuloy na bisang modernista sa Pilipinas: ang pagpasok ng *disaster* sa wikang Filipino ay patunay sa pagbubukas ng bansa sa mga bisang panlabas, na higit na masalimuot kaysa pawang pakikipagpalitan ng mga kaisipan, sa gana ng katotohanan ng marahas na karanasan ng Pilipinas sa mga pananakop. Sa gayon, sa pagpapasyang pagpapanatili sa *disaster* at pagturing dito bilang kabahagi ng wikang Filipino, idiniriin sa isang banda ang ekolohiya, hindi lamang ng mga pagtataya hinggil sa wikang Filipino at pagpapayabong nito, kung hindi maging ng kasaysayan ng bansang Pilipinas.

Sa pagpapahalaga kung gayon ng kasalukuyang isyu ng *Katipunan* sa wikang Filipino, alinsabay itong pagdiriin sa pagtuon sa Pilipinas bilang tiyak na ekolohiya, hindi lamang bilang lunang tropiko na may masaganang biodibersidad o saribúhay, kung hindi maging bilang kontekstong heopolitiko at pangkasaysayan. Sa tangkang pagsasalin ng mga terminolohiya at mga sanaysay na may kaabalahan sa larang ng pag-aaral na ekokritiko, tulad ng pagpapayabong sa wikang Filipino, pinalalago rin ang mga maaaring paraan ng pag-iisip at pagtataya sa kabuoan ng araling Filipino, sampu ng tiyak nitong mga karanasan. Kaya rin sa isang banda, ninanasa ang paggiya ng kasalukuyang isyu ng *Katipunan* tungo sa *ekokritiko*: ang pagmamalay hinggil sa mga krisis, hindi lamang sa anyo ng mga suliraning pangkalikasan, kung hindi maging sa mga usapin ng pananakop at pangigingibabaw—ng sangkatauhan man sa sangkahayupan, sangkahalamanan, at buong sangkabagayan, o maging sa pagitan ng iba't ibang espesye ng sangkatauhan alinsunod sa lahi, kasarian, o uring ekonomiko.

Sa gawain ng pagsasalin samakatuwid, naidiriin ang ekokritiko, hindi lamang sa pagturing sa wika bilang buhá na organismong pinayayabong

ang kalikasan nito, kung hindi sa pagsusuri din nito sa mga sandali ng pangingibabaw. Dito maaari ang pagsasalin bilang kumpas na hindi pawang ekokritiko, kung hindi ekokritikong pagdedekolonisa, isang sandali ng pagpapalaya sa gana ng pagbanat sa wika at kaisipang Filipino.

Tulad na lamang sa kung paano isinasalin sa ilang mga sanaysay ang *earth* at *world*, sa kanilang pagkakaiba alinsunod kay Martin Heidegger: para sa kanya, ang *earth* ang muhong katunayan at katotohanan kung saan nabubuo ang mga pag-aakda ng *world*. Tinataya ni Heidegger na parating nagtutunggalian ang mga ito ito, bilang sa pagtatangkang lagumin ng *world* sa pamamagitan ng mga akda ang katotohanan ng *earth*, bumabalikwas ang huli sampu ng kasalimuotan nito. Sa pagbasa sa tinatayang tunggaliang ito sa pagitan ng *earth* at *world* alinsunod ngayon sa konteksto ng Pilipinas, inaari ang isang sandali ng dekolonisasyon sa pagsasalin: itinatapat ang mapaggiit na *earth* sa katutubong *daigdig* at ang mapaglagom na *world* sa *mundo* mula sa Kastila, mapagpahiwatig sa malay na pagsandig ng pagsasalin sa kasaysayan ng pananakop sa Pilipinas. Sa ganitong animo munting paraan, masinsin na napagkakalooban ng pagsasalin ang araling Filipino ng pagkakataon para sa higit nitong pagpapayabong.